
МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 159.923

Зіновія Карпенко

РЕКОНСТРУКТИВНО-ДІАГНОСТИЧНИЙ ОПИТУВАЛЬНИК АКСІОПСИХОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ (РДО АПО): АРГУМЕНТАЦІЯ І ПОПЕРЕДНІ ВИСНОВКИ

У статті обґрунтовано зміст, структуру й призначення кожного пункту методики «Реконструктивно-діагностичний опитувальник аксіопсихологічного потенціалу особистості» (РДО АПО) з позиції авторського аксіопсихологічного підходу в персонології, проаналізовано результати його апробації.

Ключові слова: аксіопсихологія, персонологія, психодіагностика, особистість.

There are a rationale of the content, structure and destination of every point of the methodics «Reconstructive-diagnostical questionnaire of the axiopsychological potential of a person» (RDQ APP) to the point of view of autor's axiopsychological approach in personology and the analyze of the results of its testing in the article.

Keywords: axiopsychology, personology, psychodiagnostics, personality.

Якісна професійна підготовка практичних психологів для різних галузей суспільного виробництва й сфери послуг передбачає таку ціннісно-смыслову трансформацію їх особистості, яка б узгоджувалася з нормативними вимогами до особи професіонала цього профілю, відображеними передовсім у «Положенні про психологічну службу системи освіти України», «Етичному кодексі психолога», «Етичному кодексі Української спілки психотерапевтів», який укладено на основі «Деонтологічного кодексу Європейської Асоціації Психотерапії» [5].

Проте професійно релевантні вимоги до особи практичного психолога, зафіксовані в цих документах, ніяк не співвідносяться з його цілісною душевно-духовною конфігурацією, інтенціонально-ресурсною когерентністю, а загалом – аксіопсихологічною структурою особистості.

Нижче подамо засадничі положення аксіопсихології особистості, артикульовані нами в низці публікацій [1–4 та ін.]. Процитуюмо одну з них:

“Логічним каркасом дослідницької концепції стали уявлення про особистісний розвиток як цілісний процес трансформації ціннісно-смыслові сфери людини, наділеної відповідними психосоматичними, ментальними, соціокультурними і духовно-трансцендентними інтенціями та здатностями. Так зрозумілий розвиток особистості представляє дуже поширену точку зору, за якою цей феномен являє собою прогресивну зміну, що веде до вищого рівня диференціації й організації. Мається на увазі позитивний характер прогресу, збільшення ефективності функціонування, дозрівання, покращення, збагачення й ускладнення.

Аксіогенез особи являє собою розгортання її суб'єктних здатностей у цілісній ситуації буття, голографія якої обіймає індивідний, власне суб'єктний, соціально-особистісний, індивідуальний та універсальний рекурентні ряди (рівні,

синхронізовані сенсоцільовим чином) з прогресивним ускладненням ціннісно-духовних устремлінь людини.

Суб'єктом аксіогенезу є особа, що розуміється як трансцендентальний духовний суб'єкт, носій ноуменальних визначень людини, а також її феноменальних, атрибутивних репрезентацій. До перших належать різнотипні структури психічних інтенціональностей, до других – прояви інтерсуб'єктних взаємодій (моральні позиції, стилі життя, типи характеру та ін.).

Розвиток ціннісно-сислової сфери особистості пояснюється принципом інтегральної суб'єктності, згідно з яким здатність людини до самоактуалізації проявляється у висхідній телеологічній перспективі в континуумі: 1) відносного суб'єкта (біологічного індивіда, психосоматичного організму), наділеного здатністю рефлексорного налаштування (суб'єктна здатність «передчуваю») на сприятливі умови життя й орієнтованого на ключову цінність «вітальність» (здоров'я); 2) моносуб'єкта (власне суб'єкта умовно індивідуальної діяльності), який здійснює діяльність певного предметного змісту (пізнання, спілкування, праця) згідно з виробленими соціальними нормами і культурними стандартами, домінують прагматичні цінності. Адаптивна, нормовідповідна активність моносуб'єкта забезпечується сформованою здатністю «треба» – морально-психологічною саморегуляцією за допомогою усвідомленого обов'язку; 3) полісуб'єкта чи особистості як суб'єкта суспільно розподіленої діяльності, керованої імперативом моральної свідомості – сумлінням або інстанцією «мушу» («варто») і спрямованою на цінність добра для інших; 4) метасуб'єкта як індивідуальності, що репрезентує себе в актах творчої діяльності й унікальних внесках у культуру. Суб'єктна здатність цього рівня втілюється цілепокладанням «буду» («смію») і забезпечує досягнення індивідуального інноваційного ефекту, оцінюваного за естетичними канонами прекрасного; 5) абсолютного суб'єкта – людини як носія універсальної духовності з притаманною їй супердиспозицією «благо» як результату розуміння смислу існування конкретного у світовому порядку (суб'єктна здатність «приймаю»)» [5, с.25–26].

У світлі цих положень актуалізується завдання конструювання внутрішньо- і зовнішньовалідних психодіагностичних методик, здатних відобразити суб'єктно-ціннісну специфіку різнорівневих психодинамічних феноменів, що перебувають в околі більш-менш рефлексованого життєвого світу особистості.

Наведений і проаналізований нижче опитувальник може бути використаний для діагностики феноменологічних зрушень особи, наприклад, для моніторингу процесу професійно-особистісного становлення майбутніх психологів у сенсі визначення рівня їх духовно-ціннісної зрілості й функціонально-суб'єктної готовності до фахової діяльності.

Запропонований нами реконструктивно-діагностичний опитувальник аксіопсихологічного потенціалу особистості (далі – РДО АПО) складається із 20 питань, більшість з яких має форму незакінчених речень, що задають поле семантичного самовизначення респондента, тобто віртуальний контент відповіді. При цьому речення, марковані буквою «а» в запитаннях 1–10, спрямовують на окреслення ідеального горизонту духовних інтенцій людини як такої, а речення,

марковані буквою «б», дають змогу проявити реальні спонуки й життєві сенси респондента.

Докладніше: «1. а) Кожна людина ще змалку здогадується, що вона... б) Я ще змалку здогадувався(лася), що я...» Семантичне поле відповідей на цю пару запитань формує слово-предикат «здогадується», що асоціюється з інтуїтивним дорефлексивним передчуттям життєвого призначення людини загалом і сенсу власного існування зокрема. Очевидно, що холістично-чуттєва ідентифікація «здогаду» корелює з відносносуб'єктивним рівнем персонального аксіогенезу та притаманним йому відчуттям своєї окремішності й особливої місії в житті (життєвого завдання). Характерні відповіді: а) Кожна людина ще змалку здогадується, що вона... особлива; відіграє якусь роль у цьому світі; смертна, відтак має залишити після себе слід, добру згадку; має зробити щось корисне для суспільства тощо. Відповідь на запитання 1-б здебільшого конкретизувала певні передчуття як здогад, указуючи на власні суб'єктивні передумови, наприклад, необхідність бути наполегливим або об'єктивні обставини (підтримка батьків, везіння). Проте часто екзистенційна інтуїція в респондентів – студентів третього курсу напряму підготовки «Психологія» перекривається прагматичними інтенціями, наприклад вибором певної професії, соціальної ролі.

Друге завдання: «а) Назвіть найнеобхідніші речі, які потрібно засвоїти кожному, щоб бути готовим до самотійного життя в соціумі. б) Свого часу я засвоїв (ла)...» У цьому разі завдання полягало в експлікації цінностей, які забезпечують продуктивну адаптацію людини як суб'єкта діяльності певного предметного спрямування. Предикат «засвоїти» формує семантичне поле індивідуального цілепокладання в царині освіти, спілкування, життєвої компетентності (а). Відповідь на 2-б здебільшого містила уточнення позиції «а»: «Ніколи не суди, не будучи у шкурі іншої людини», «Знання є найважливішими в житті» і була стислішою.

Третє питання: «а) Зріла особистість мусить керуватися такими настановами (нормами, уявленнями)... і б) Зазвичай я керуюся такими настановами...» Семантичне поле відповідей на це запитання наповнено моральними настановами: честь, гідність, справедливість, емпатія тощо. Проте зустрічаються й поодинокі винятки: цілеспрямованість, самотійність, допитливість. Варіант 3-б містить цінності інструментального характеру, які додаються до базових моральнісних чеснот, наприклад: співчуття, розуміння, наполегливість, самотійність. Як видно із цієї інтерпретації, відповіді на третє запитання експлікують смисли й здатності полісуб'єктивного рівня особистісної атрибуції (поведінка особи в групі, у міжособистісному спілкуванні).

Четверте питання: «а) Творче самовираження передбачає сміливість бути (таким-то)... б) Моє самовираження потребує сміливості бути...» орієнтоване на знаходження співвідношення між ідеальними творчими устремліннями особи як метасуб'єкта (а) і їх реальними репрезентаціями (б). Семантичне поле відповідей на це питання містило здебільшого такі конотації: унікальний, відкритий, неповторний, вільний від стереотипів, готовий ризикувати, креативний. Спостерігалася велика когерентність між відповідями на обидва варіанти питань.

ня, що є свідченням оптимізму й романтичної налаштованості молодих людей.

П'яте питання: «а) Правильне ставлення до життя включає в себе... і б) моє ставлення до життя включає в себе...» має на меті експлікувати абсолютносуб'єктний рівень життєздійснення й визначення максимально широких ціннісних універсалій, на які орієнтується респондент і які вважає загальним благом. Типові відповіді: милосердя, толерантність, цінність життя людини як унікальної світової події, віра в прогрес та історичну справедливість і т. д. Варіант «б», як завжди, містив конкретизації й твердження індивідуально-коригувального характеру, приміром: «Люди не ідеальні, потрібно вміти прощати», «За краще життя необхідно боротися» й т. ін.

Якщо питання 1–5 РДО АПО шляхом чергування впочування та дистанціювання в оцінювану реальність сприяють оприявленню телеологічних проєктів (а) і каузальних обґрунтувань (б), загалом – інвентаризації, кажучи словами Н.Пезешкіана, аксіологічного потенціалу особистості, то питання 6–7 «витагають» з пам'яті так звані унікальні епізоди (нарративна психотерапія) і спогади про задіяних у них значущих людей, які змінили світобачення, вплинули на життєвий шлях особи тощо: «6. Назвіть три найзнаменніші події у Вашому житті. 7. Назвіть принаймні трьох людей, які справили на Вас найбільше враження (вплив)? Чим Ви їм завдячуєте?»

Наступне запитання, хоч й актуалізує спогади, які травмують, урешті-решт наводить на конструктивні висновки: «8. Якої моральної шкоди, матеріальних збитків, розчарувань Ви зазнали? До яких висновків дійшли? Як це вплинуло на Ваше подальше життя? Які уроки Ви винесли із цих ситуацій?»

Слід зазначити, що респонденти, відповідаючи на питання 6–8, указували на не лише позитивних людей і сприятливі впливи. Вони знаходили в собі мужність протистояти викликам, навіть помічаючи в собі деструктивні наслідки негативного раннього програмування. З'являється обережність, виваженість, зміцнюється соціальний та емоційний інтелект, моральні засади поведінки, розширюється репертуар технік самовладання.

Наступні два запитання окреслювали зовнішній, соціально-статусний вектор життєздійснення (9) й екзистенційно-феноменологічний, внутрішній вектор (10): «9. а) Якими рисами (атрибутами) зазвичай володіє успішна людина? б) Чи можете Ви назвати себе успішною людиною? Щоб бути успішним(ою), я повинен(на)...», «10. а) Кого можна назвати щасливою людиною? Назвіть ознаки щастя. б) Чи щасливі Ви? На чому базується Ваша переконаність у цьому?»

Відповіді на ці питання цілком очікувано підтвердили акцент на професійну кар'єру, матеріальний достаток, добру соціальну адаптованість у першому випадку й акцент на здоров'ї, взаємній любові й підтримці, позитивному життєвому тону – у другому. Попри це різкого розмежування сфер не спостерігається: особистісним смислом наділені властивості, які входять в обидва семантичні гнізда – «успіху» та «щастя» (наприклад, наполегливість, довіра до людей, наявність друзів). Цей факт можна пояснити не стільки браком теоретичної рефлексії, скільки отриманим вихованням респондентів, яке формує переконання, що успіхом може насолоджуватися лише щаслива людина, а щастя

буде неповним без соціального визнання.

«11. Як треба жити, щоб зберегти свою честь і гідність?» Відповідь на це запитання повинна була резюмувати дві попередні, піднісши їх до змістових узагальнень, вищого творчого синтезу. Респонденти зазначали, що треба дотримуватися Божих заповідей, бути самим собою, щирим, автентичним, альтруїстичним. Дехто указував на важливість володіння засобами самозахисту («Не дозволяти нікому кривдити себе!»).

Три наступні запитання повинні були експлікувати афективний (12 – предикат «вірю»). Когнітивний (13 – предикат «знаю») і конативний (14 – предикат «прагну» (добиваюся) компоненти смисложиттєвих диспозицій у заданому контексті соціальних ролей: батьки, друзі, вороги, ровесники, кохана (близька) людина, влада. Питання формулювались однотипно: «12 (13, 14). Я вірю (знаю, прагну), що мої (перелік вищеназваних осіб)...» Таким чином було отримано порівняльні рефлексивні дані, які свідчать про узгодженість, цільність і когнітивну диференційованість різноманітних соціальних настановлень респондентів, їх очікувань і переконань. Незважаючи на те, що побудова узагальненого профілю цих настановлень є нескладною справою, більше значення все ж має тонка індивідуальна рефлексивна робота кожного учасника опитування щодо ідентифікації та диференціації своїх інтенцій (12 питання), потенцій (13) і посіденцій (14).

Ретельна рефлексія повинна була, крім класифікації чинників свого внутрішнього світу, суспільних взаємин і базових цінностей, підготувати респондентів (у нашому випадку – студентів третього курсу, майбутніх психологів) до прояснення деяких ірраціональних переконань, соціальних ілюзій і засобів верифікації суб'єктивного досвіду, який міг би виконати роль адекватної, достовірної ментальної карти як засобу орієнтування в життєвому часопросторі. Зазначеній меті слугували питання 15–18: «15. Вас можна назвати мрійником? Яка Ваша найзаповітніша мрія? 16. Чи збуваються Ваші мрії? Яких зусиль Ви докладаєте, щоб здійснилася Ваша заповітна мрія? 17. Що переконує Вас у тому, що Ви рухаєтеся в правильному напрямі? 18. Під впливом яких чинників Ви змінюєте свою точку зору?»

Як відомо, мрія виконує функцію футуристичного наративотворення, є засобом вибудовування життєвого проекту особи, проте, позбавлена раціональних підстав, вона може стати способом утечі в непродуктивні ілюзії, прирікати особу на дезорієнтацію в соціумі, відчуження від своїх істинних потреб і ресурсів, стати джерелом болісних фрустрацій і соціального аутсайдерства.

Психосемантичний аналіз відповідей свідчить, що переважна частина респондентів є «поміrkованими мрійниками», які усвідомлюють, що до здійснення своїх мрій потрібно рухатися маленькими кроками, реалізуючи конкретні плани. Частина все ж залишається на рівні декларацій і загальних побажань. До чинників, які підтверджують реалістичність ціннісних орієнтирів, життєвих прагнень і планів, відносять: відчуття логіки вчинків і психологічної вмотивованості плину життя, усвідомлення й зовнішнє підтвердження власної правоти, наявність успіхів і перемог у самовдосконаленні тощо. Найбільш переконли-

вими чинниками зміни поглядів і коригування переконань, намірів і власної поведінки є, на думку опитаних, надійна інформація, логічна аргументація своєї позиції іншими людьми, навчання на власних помилках.

Передостаннє завдання передбачало формулювання логічного умовиводу, узагальнення, а то й інсайту, несподіваної асоціації, висновку: «19. Відповідаючи на пред'явлені мені запитання, я дійшов(ла) висновку...» У відповідях знаходимо більш-менш продуктивні спроби синтезувати інтенціонально-телеологічний блок аксіологічного потенціалу особистості з його каузально-ресурсним блоком на кшталт: «Прагну досягти (того-то) шляхом (таким-то)». Цим самим забезпечується внутрішньоособистісна інтеграція ціннісних спонук і суб'єктних здатностей, гармонізація життєвого світу, загалом – реконструкція аксіосфери, зрозуміла як синхронізація автентичного духовно-душевно-тілесного єства людини зі спектром життєвих шансів і викликів.

На закінчення опитування респондентам було запропоновано відзначити: «20. На які запитання Вам було важко чи незручно відповідати? Які запитання Ви виключили б? Чому? Які запитання додали б?» Отримання такого зворотного зв'язку необхідно було для визначення опору, за яким стоять психологічні захисти, що перешкоджають усвідомленню аверсивних ситуацій; для уточнення формулювань з метою уникнення смислових бар'єрів, що блокують розуміння реципієнтами змісту запитань (завдань); для можливої корекції часу й формату роботи з опитувальником. З'ясувалося, що труднощі виникли при відповідях на питання 6–7, які потребували більше часу на осмислення й аргументацію; на питання 8 – через підсвідоме небажання воскресити в пам'яті епізоди, що травмують; на питання 11, яке задавало занадто широкий (невизначений) діапазон можливих смислів. Частина респондентів збентежила та обставина, що відповіді на запитання 12–14 у багатьох сегментах повторювалися. Проте всі відзначали користь від запропонованої роботи, яка допомогла краще пізнати себе, поглянути на себе часом з несподіваного боку, упорядкувати думки, почуття й визначитися з пріоритетними потребами, інтересами, цілями й завданнями.

Висновки. Таким чином, обґрунтування й попередні результати застосування РДО АПО підтвердили:

1) конструктну валідність методики як логіко-теоретичну узгодженість основоположних понять і концептів (аксіопсихіка, принцип інтегральної суб'єктності та ін.);

2) зовнішню валідність як феноменологічну й соціокультурну суголосність предикативних елементів опитувальника життєвому світу й інформаційно-енергетичному, інтенціонально-комунікативному та практико-перетворювальному контенту респондентів;

3) РДО АПО створює певний реконструктивний ефект у сенсі внутрішньоособистісної інтеграції, гармонізації ціннісно-мотиваційної й діяльнісно-операційної сфер, узгодження випереджувального телеологічного програмування з підставовим каузальним забезпеченням;

4) перспективним напрямом удосконалення змісту опитувальника з діагностичною метою є використання строгіших процедур інтен- і контент-аналі-

---

зу, а з реконструктивно-терапевтичною метою – збільшення часу на заповнення РДО АПО, обговорення відповідей у форматі тренінгу особистісного зростання.

1. Карпенко З. С. Аксіопсихологія особистості / З. С. Карпенко. – К. : Міжнар. фінагенція, 1998. – 220 с.
2. Карпенко З. С. Герменевтика психологічної практики / З. С. Карпенко. – К. : РУТА, 2001. – 160 с.
3. Карпенко З. С. Аксіологічна психологія особистості / З. С. Карпенко. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. – 512 с.
4. Карпенко З. С. Сучасний стан аксіопсихологічних досліджень в Україні / З. С. Карпенко // Психологія і особистість. – 2013. – № 1 (3). – С. 21–31.
5. Панок В. Г. Психологічна служба вищого навчального закладу : (організаційно-методичні аспекти) / В. Г. Панок, В. Д. Острова. – К. : Освіта України, 2010. – 230 с.

УДК 159.923

Лариса Заграй

ГЕНДЕРНИЙ ДОСВІД ОСОБИСТОСТІ: МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розглянуто питання методології дослідження гендерного досвіду особистості. Обґрунтовано необхідність пошуку нової методології дослідження гендера в сучасному світі. Окреслено роль теорії соціального конструктивізму в тлумаченні гендера, обґрунтовано введення в науковий аналіз поняття «гендерного досвіду особистості». Гендерний досвід особистості розкрито як соціокультурний конструкт, який створюється в процесі соціальної взаємодії, передбачає систему інтерпретативних схем, концептів, які можуть бути як рефлексивного, так і репродуктивного типу. Обґрунтовано метододику дослідження інтерпретативних схем і концептів гендерного досвіду особистості.

Ключові слова: *гендерний досвід особистості, концепт, інтерпретативні схеми, соціальний конструктивізм, семантичні одиниці, психосемантичний диференціал.*

The article deals with the research methodology of gender individual experience. It is grounded the necessity of finding a new methodology for the study of gender in the modern world. Outlines the role of the theory of social constructionism in interpreting gender it is grounded introduction to the scientific analysis of the concept of «gender individual experience». Gender experience of the individual revealed as a sociocultural construct that is created in the process of social interaction provides a system interpretative schemes, concepts that can be both reflective and reproductive type. It is grounded the technique of investigation interpretative schemes and concepts of gender individual experience.

Keywords: *gender experience of the individual, concept, interpretative schemes, social constructivism, semantic units, psychosemantical differential.*

Актуальність дослідження. Оскільки психологічна стаття є однією з найбільш константних детермінант розвитку особистості, яка значною мірою визначає існування людини у світі, то актуальності набуває питання, яким чином відбувається її формування в сучасних умовах, коли людина, особливо молода, перебуває в так званому «супермаркеті ідентичностей», зокрема гендерних. Сучасний світ пропонує різні моделі гендера, які мають контекстуальний характер,